

373.5.091(082)

C 91

НИВА ЗНАНЬ

ІНФОРМАЦІЙНО-
ПЕДАГОГІЧНИЙ
АЛЬМАНАХ

СУЧАСНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА
ТА ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЇЇ ПРОБЛЕМ

2. Ковалевич Е. Вирішуємо проблеми людства // Рідна школа, 1997. — № 9. — С.55-56.
3. Пікельна В.С. Нова модель управління школою // Рідна школа, 1992. — № 11-12. — С.80-82.
4. Федотенко Н. Молодой учитель и его старшие коллеги.
5. Шакуров Р.Х. Социально-психологические основы управления. — М.: Просвещение, 1990. — 207 с.

А.С. ЧУМАК

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОЇ РУЧНОЇ ПРАЦІ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ШКОЛЯРІВ

Організація художньої ручної праці в загальноосвітній школі, на жаль, довгі роки мала досить обмежене застосування. Проте досить відомі психологи (В.М.Бехтерєв, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Л.Рубінштейн та інші) стверджують, що художня ручна праця — це діяльність, мета якої створення матеріальних духовних цінностей образотворчими, конструктивними і декоративними засобами. Ручна праця в значній мірі відповідає потребам і можливостям дітей. В процесі її організації враховується зв'язок сфер художнього мислення і форм художньої діяльності. Саме ручна художня праця (при створенні певних педагогічних умов) сприяє успішному розвитку творчих здібностей. Але творчі здібності розвиваються на фундаменті розвинутих загальних здібностей і спеціальних (образотворчих, художніх та ін.).

За ствердженням С.Л.Рубінштейна, здібності в процесі навчання не тільки формуються, але й виявляються. Розглядаючи працю винахідника, він наголошував, що будь-яка винахідницька робота — це інтелектуальна діяльність, але і творча робота винахідника пов'язана з ручною працею. Зв'язок ручної праці школяра з його інтелектуальним розвитком також аксіоматичний, оскільки користуючись одним інструментом, він готує себе до володіння іншим. Але розвиток інтелекту може проходити тільки в процесі праці. За визначенням С.Л.Рубінштейна, творчою є всяка діяльність, що створює нове, оригінальне. Розглядаючи мистецтво, він звертає увагу на те, що сприймання світу не тільки відображається в процесі художньої діяльності, але й в процесі інтелектуальної діяльності, зокрема, в ході уявлень людини (6). Уява досить тісно пов'язана з творчою діяльністю і фантазією людини.

В ручній художній праці також знаходить відображення фантазія людини. Так, при розробці нового виробу, орнаменту учень отримує можливість фантазувати створюючи власний орнамент, кольорову гаму з врахуванням всіх йому притаманних якостей.

Мислення, як пізнавальна теоретична діяльність, тісно пов'язане з дією, підкреслює С.Л.Рубінштейн, зародилось воно в трудовій діяльності.

З динамікою мислення пов'язане й емоційне відчуття, яке розкриває ставлення людини до світу, діяльності, сприймання краси, гармонії, кольорів та інше.

У своїх дослідженнях С.Л.Рубінштейн звертає увагу на те, що "Людина є особистість в силу того, що свідомо визначає своє ставлення до оточення" (6. С.131): Творчість має свій прояв в будь-якій сфері діяльності. Вона може бути результатом творчого ставлення особистості до намічених завдань і їх виконання.

Розвиток особистості у взаємодії з соціумом конкретизує наше розуміння загальної сутності людини. При цьому ми поглиблюємо наші знання джерел формування духовного світу особистості, умови і мотивацію її діяльності. "Для всякої творчості, — відзначає В.М.Бехтерев, — необхідна та чи інша ступінь обдарованості і відповідне виховання, які створюють відповідні навички в праці; останні розвивають нахил в бік природних задатків, завдяки чому виникає майже непереможне прагнення і потяг до творчості, безпосереднім визначенням її задач є оточуюче нас середовище у формі даної природи, матеріальної і соціальної обстановки" (1. С.112).

Л.С.Виготський встановив зв'язок творчості людини з її потребами. Він вважає, що "великий винахідник, той же геній, є завжди рослиною свого часу, свого середовища. Його творчість виходить з тих потреб, які створені для нього і опираються на їх можливості, які знову існують поза ними" (2. с.26).

Його дослідження також підтвердили, що творчість тісно пов'язана з уявою. Він наголошував: "... де зберігається хоч незначна частина творчого життя, там має місце уява" (там же, с.29). За думкою Л.С.Виготського, діяльність уяви в підлітковому віці майже закінчується і зменшується потяг до фантазій. У підлітків формується свій власний інтимний світ.

Підлітковий вік, початок інтенсивного формування інтелекту, моральних устоїв і ідеалів. Формується система оцінки суджень. В цьому віці підлітки проявляють здібність до складного синтетичного мислення. Пам'ять і увага поступово набувають характеру організованих процесів. В підлітковому віці поступово зменшується об'єм уваги, її переключення з одного виду діяльності на інший (В.А.Крутецький). Важливою особливістю даного віку є підвищена здібність до абстрактної уваги, до формування ак-

тивного, самостійного і творчого мислення. Тому в цей віковий період необхідно стимулювати самостійне і творче мислення підлітків.

Багаточисельні дослідження проблеми трудового навчання, творчої діяльності в цілому (художньої, технічної, літературної та ін.) дозволяють прослідкувати за процесом формування творчого ставлення дітей до праці.

Діяльність людини — це її спосіб існування і розвитку, формування особистості, всіх притаманих їй якостей. Творче ставлення до праці є однією з головних характеристик школяра. Розвиток художніх здібностей має важливе значення для естетичного сприймання. Художній досвід, набутий в процесі художньої ручної праці, допомагає краще усвідомити глибину краси народного декоративно-прикладного мистецтва, а заняття ним змушує вдумливо і уважно його сприймати. Наявність навичків розумової праці, старанності, систематичності, уважності допомагають успішному формуванню художніх здібностей та розвитку інтелекту в процесі занять художньою ручною працею.

Краса праці може бути відчута дітьми. Проте, потяг до краси виступає не тільки як бажання естетичної насолоди, але як спрямованість до виготовлення виробу високої якості і краси. Існує аксіоматичне положення, що праця тісно пов'язана з естетичним вихованням, духовним збагаченням дітей в процесі трудової діяльності учнів.

Досить цікавою (щодо проблеми, яка нами розглядається), є робота Л.Д.Ронделі (5). На його думку, дитяча творчість, як і народне мистецтво, є проявом емоційної сфери людини. Чим міцніше емоції, тим яскравіше почуття, яке відчуває дитина. Художній твір має риси чарівності, казкові, поетичні, романтичні. В процесі художньої ручної праці при обробці деревини (та інших матеріалів) відпрацьовується точність, витримка, охайність, координація рухів. Розвивається інтелект. В роботах учнів знаходиться своє відображення їх настроїв, почуття, здивування, захоплення...

Значення ручної художньої праці полягає ще й в тому, що вона тісно пов'язана з процесами розумового і духовного життя.

Значні зміни в підлітковому віці проходять в естетичних почуттях. Естетичне виховання спрямоване не тільки на формування у дітей естетичного смаку, почуттів і емоційного ставлення до навколишнього середовища, але воно активізує думку, сприяє розвитку творчих здібностей.

В своєму дисертаційному дослідженні Л.В.Оршанський зауважує, що "головним критерієм успішності трудового виховання — є трудова вихованість, виражена в стійкій готовності учнів до соціально і психологічно мотивованої творчої художньо-трудової діяльності, спрямованої на створення естетичного удосконаленого суспільно цінного продукту" (8, с.40). Для усвідомлення важливості художньої ручної праці, недостатньо сформулювати

одні тільки мотиви, важливо розвинути стійку зацікавленість до певного виду праці. Необхідне чітке керування процесом розвитку у школярів мотиваційної сфери.

Основне положення, що розкриває зміст художньо-трудового виховання, пов'язане з необхідністю введення мистецтва в побут (не тільки святковий, незвичайний, а й повсякденний трудовий побут). В школах також потрібен зв'язок ручної праці, що здійснюється в шкільних майстернях, з предметами образотворчого мистецтва. У школярів поступово складається розуміння того, що трудове навчання приносить естетичну насолоду, створює приємні емоції. Саме тому важливим "резервом" удосконалення трудового навчання є висення естетичних елементів в діяльність учнів на уроках праці, яка здійснюється в процесі навчання школярів народно-декоративним прикладним мистецтвом.

У своїй роботі "Ручна праця в загальноосвітній школі" К.Ю.Цируль підкреслює, що "людина істота не тільки розумна, розсудлива, але і в більшій мірі діюча і обдарована волею" (7). Дослідник проблем організаційної ручної праці зауважує, що "праця виховує не тоді, коли дитина виконує певні рухи, а коли спрямовує свої рухи на втілення ідеалу прекрасного виконання" (7, с.69). Для розвитку інтелекту школяра необхідно створити такі умови, щоб він зрозумів: що не робить людина, все має свою форму, колір, композицію, лінію, довершеність. Головним завданням ручної художньої праці є те, що учнів педагог повинен навчити не тільки відповідально ставитись до праці, але і виховати естетичні почуття, сформувати смак.

Система ручної праці, яку запропонував К.Ю.Цируль, включала такі вимоги: в об'єкти праці включались елементи декорування; вироби носили обов'язкове корисне і практичне значення; в роботі передбачалось широке використання різноманітних матеріалів; заняття мав право проводити тільки кваліфікований вчитель.

Та, незважаючи на ці вимоги, заняття з праці і образотворчого мистецтва проводились окремо, хоч і були спроби поєднати ці два види дитячої творчої діяльності.

Дослідники звертали увагу на таку властивість: учні, що займались ручною художньою працею, не відчували втоми; у них нормально розвивалось м'язове відчуття, не виникала короткозорість (7, с.4-5).

Ручна художня праця носить індивідуальний характер. Відомо, що творчий процес завжди має дві стадії: до першої відносять формування художнього задуму; до другої — робота над виконанням художнього виробу. Під час роботи безпосередньо над виробом виникають нові ідеї, які втілюються у виготовлення виробу. В час творчої роботи над виробом успішно розвиваються певні здібності. В своїх дослідженнях Г.С.Костюк

наголошує: “Здібності належать до основних властивостей, що характеризують людину, як суспільну істоту” (3, с.307). До основних компонентів здібностей Г.С.Костюк відніс спостережливість, розвинуту пам’ять і мислення в цілому. Але він звертає увагу на те, що “здібності неможливо розвивати без їх мотивації і без виховання любові до праці. Структура здібностей пов’язана з уявою або фантазією, яка необхідна в усіх галузях праці і навчання” (3, с.321).

Проте, як зауважив Л.Д.Ронделі, ручна художня праця веде не тільки до забезпечення суспільства, не тільки до розвитку певних умінь та навичок, а перш за все формує і удосконалює особистість, спонукає її до творчої, інтелектуальної, активної трудової діяльності. Досліджуючи вплив декоративно-ужиткового мистецтва на особистість, він писав: “Дійсна дитяча творчість не обходиться без підказок дорослих. У дитини теж пам’ять в пальцях”(5, с. 19). В шкільні роки дитина набуває досвіду в процесі практичної діяльності. Вона відкриває для себе все нове, сприймання її загострене, ще не притуплена здібність дивуватись навколишньому світу

Природа є одним з життєдайних джерел естетичної насолоди, основним постачальником матеріалу для творчості. Вона не тільки — краса для сприймання, але дає сировину, яка є предметом праці (звичайна солома стає інкрустаційним матеріалом; дошка з сучками та гниллю перевтілюється в умілих руках в художній виріб).

Дія процесу створення виробів декоративно-прикладного мистецтва починається від сприймання зразків і продовжується в роботі над ескізами, кресленням, малюнками майбутнього виробу. Отже, ручна художня праця — це процес цілеспрямованої дії на інтелектуальні здібності учня. Вона включає школяра в творчу діяльність, яка стимулює формування стійкого інтересу до праці; формує естетичне розуміння навколишнього середовища; надає можливість набуття спеціальних художніх знань, умінь та навичок; розвиває власні особистісні якості.

Ручна художня праця є однією з провідних ланок розвитку підлітків. При занятті ручною художньою працею формується творче ставлення до праці і розвиваються інтелектуальні здібності. С.Л.Рубінштейн звертає увагу на те, що у всякій праці, в тому числі і розумовій, беруть участь ті чи інші рухи, (наприклад, рух “пишучої руки”, який необхідний для написання книги).

Головними критеріями художньої ручної праці є: трудова вихованість, розвиток інтелектуальних здібностей, розвиток і набуття практичного досвіду, розвиток мотиваційної сфери, формування стійкого інтересу до праці.

К.Ю.Цируль стверджує, що дитячі роки охоплені постійним бажанням діяльності і творчості (7, с.3). Саме тому необхідно з дитячих років розвивати ту чи іншу здібність особистості, розвивати як дитячий розум, так і фізичну силу, приділяти увагу розвитку характеру, сили волі.

Він писав: "Навчання ручній праці допомагає загальному розвитку тим, що вимагає руху тіла, вимагає діяльності м'язів і тим самим сприятливо діє на здоров'я учнів" (7, с.4).

Вплив художньої ручної праці на учня має настільки велике значення для всебічного його розвитку, що не викликає сумніву об'єктивна і суб'єктивна необхідність найсерйознішої уваги сучасних педагогів до розглянутої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехтерев В.М. Творчество с точки зрения рефлексологии. В кн.: С.О.Грузенберг. Гений и творчество. — Л.: 1924.
2. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Психологические очерки. — 3-е изд. — М.: Просвещение, 1991. — 93 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. — К.: Радянська школа, 1989. — 607 с.
4. Проблемы народного искусства / Под ред. М.А.Некрасовой и К.А.Макарова. — М.: Изобразительное искусство, 1982. — 137 с.
5. Рондели Л.Д. Народное декоративно-прикладное искусство. — М.: Просвещение. — 1984. — 144 с.
6. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. — М.: 1967.
7. Цируль К.Ю. Ручной труд в общеобразовательной школе. — С.-П.: Издание картографического заведения А.Ильина, 1894. — 258 с.
8. Оршанский Л.В. Трудовое воспитание подрастающего поколения в процессе внеурочных занятий народными промыслами / Дисс. ... канд.пед.наук: К., 1990. — 280 л.

Т.Ф. ЄВДОКІЄВА

СУТНІСТЬ НОВИХ ПІДХОДІВ ДО РОБОТИ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Перебудова навчально-виховного процесу на засадах гуманітаризації

Євдокієва Т.Ф., 1997